

Czentnár Simon

Az őrzők

A moldvai csángó magyarok

*„Csángó magyar, csángó magyar, Mivé lettél csángó magyar?
Ágrólszakadt madár vagy te, Elvettelve, elfeledve.”
(Csángó himnusz - Petrás Incze gyűjtése)*

A kóborló, csángáló magyar

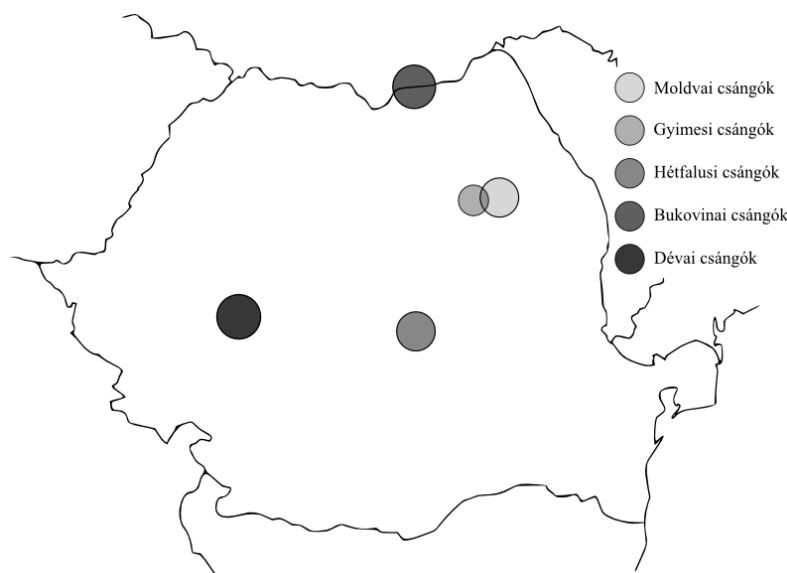
A csángók földje a mai Románia területén található. Gondolatban a történelmi Magyarország keleti határa felé indulunk, hogy megkeressük a Keleti-Kárpátok vonulatai és a Prút nevű folyó közötti vidéken élő magyarságot. A moldvai csángó etnikum nem tekinthető egységes népcsoportnak, közösségei még történeti és nyelvi-néprajzi szempontból is elkülönülnek egymástól. A kutatók többsége az egységesítő csángó kifejezés használatát is elhibázottnak tartja, elkülönítve a középkorban telepített régebbi moldvai magyarságot a XVII–XIX. században (legfőképpen a XVIII. század végén) kisebb-nagyobb hullámokban érkező székely menekülőktől. A csángó név kiterjesztett használata ma mégis általánosnak mondható nemcsak a köznapi szóhasználatban, hanem a történészek, nyelvészek és néprajzkutatók körében is. A csángó név és a csángó nép eredetének kérdésére azonban mindmáig nem született általánosan elfogadott, tudományos magyarázat. Zolnai Gyula szerint „A csángó nép és név eredeti mivoltát továbbra is nyílt kérdésnek kell tekinteni.”

A csángó név eredete

Az Erdélyi magyar szótörténeti tár szerint a csángók elnevezése a vándorló, lakhelyüket gyakran elhagyó életmódjukból ered, ugyanis a „tsángó” szó jelentése kóborló, vándorló. A székely elnevezés ezzel szemben székelő, otthon maradó életmódra utal. Tény az, hogy a csángó a székelyektől különvált népcsoportok összefoglaló neve. A szó valószínűleg egy ma már nem használt elvándorolt, elszakadt jelentésű ige származéka (elcsángálni). A székelyek mindenkit csángónak neveztek, aki kivált a székely tömbből, máshová telepedett és más népcsoportokkal keveredett, eltért a székely szokásoktól (moldvai, bukovinai, gyimesi, dévai, hétfalusi, halmágyi, zombori csángók). Ilyen értelemben az első adat 1533-ból származik: „csángó magyaroknak nevezik, mivel a székely földről kicsapongának” (Kassai). A Magyar értelmező szótár szerint a csángó (tsángó) szó másik értelme: rosszul szóló, repedt, félrevert harang. A hosszúfalusi polgári iskoláról szóló 1900–1901. évi értesítőben egy szabófalvi

csángó így fejtette meg a szó etimológiáját: „Volt háború, mentek dusmánra, ekkor vettek tsángókat (harangokat), s ez által adtak hírt egymásnak.”

A csángók néprajzi behatárolása

A csángók népcsoportjai Romániában

A csángók földrajzi hely és származás szempontjából is elkülönülnek egymástól. A nyolc moldvai megyéből hatban élnek jelentős számban katolikus vallású magyarok. A moldvai magyarság földrajzilag két csoportra osztható, a Románvásár környékén élő **északi csángók** (legnagyobb településük Szabófalva), és a Bákó környékén, Szerettén élő

déli csángók csoportjára. Az utóbbiak az ún. székelyes csángók, akik feltehetően a madéfalvi veszedelem után kerültek Erdélyből Moldvába, s ott átvették a csángómagyarok szokásait, dallamait, táncait, vagyis „elcsángósodtak”. Ezekben a falvakban (Forrófalva, Lujzikalagor, Klézse, Külsőrekecsin, Diószén, Lészped, Somoska, Pokolpataka, Csík, Vlámnik, Magyarfalu) szinte csak magyarok laknak. **Hétfalusi csángóknak** nevezzük a Brassó melletti Hétfaluban élő magyarságot, valamint a barcasági magyar falvak más lakóit. Feltehetően a XI. századi, a Barcaságban gyepűt őrző magyarok és besenyők leszármazottai. Dr. Kiss Béla A hétfalusi csángók eredete című munkájában így fogalmaz: „Barca földje valamikor besenyő birtokot képezett, de használhatatlansága miatt tulajdonosai arrébb vonultak és a későbbiek során magukat szikilnek nevező népcsoport telepedett le, védte a határokat.” A Csiki-havasokból Moldvába futó Tatros folyó völgyében, a Gyimesi-szorosban élnek a **gyimesi csángók**. Három községük - Gyimesfelsőlok, Gyimesközéplak és Gyimesbükk - a folyó néhány száz méter széles, 30 km hosszú fővölgyében és annak mellékágaiban, az ún. patakokban, szétszórt házcsoportokban helyezkedik el. A Hunyad megyébe települt bukovinai székelyeket nevezzük **dévai csángóknak**.

Elméletek a csángók eredetéről

A következőkben megpróbálom összefoglalni azokat az elméleteket, amelyek a csángó nép eredetével foglalkoznak. Nagyon kevés bizonyíték szól az első néhány feltevés igazsága mellett, mégis érdemes foglalkozni ezen érvelésekkel is.

- A csángó nép etelközi magyar eredete

Egyes tudósok szerint csángónak nevezett moldvai magyar népesség alaprétegét a honfoglalásban részt nem vett, az Etelköz legnyugatibb sávjában 895-ben hátramaradt magyarok képezik. Ezt az állítást azonban nehéz bizonyítani: a Kárpátoktól keletre fekvő, viszonylag nyílt területen a magyar honfoglalás után sok vándornép haladt nyugatra (besenyők, úzok, kunok, tatárok), akik nagy pusztításokat okoztak. Valószínűtlen tehát, hogy egy magyar néptöredék átvészelhette volna a X-XII. századra eső négy évszázadot.

- A csángó nép kun eredete

A IX. században élő Gegő Elek - korának sok más egyházi személyiségéhez hasonlóan - részt vett a magyar eredetet kutató tudományos tevékenységekben. Gegő elmélete szerint a honfoglaló magyar törzsekhez csatlakozott, majd a Kárpátoktól keletre eső területeken hátramaradt kunok a moldvai magyarok ősei. A középkor egy szakaszában valóban kunok laktak a mai Moldva és Havasalföld területét, ahol már korábban is megtelepedtek más, szintén törökös népek: besenyők, úzok. A lakóhely azonosság azonban korántsem elegendő két időben egymástól távol álló, etnikai jellegében is erősen eltérő nép történeti azonosságának tudományosan hitelt érdemlő megalapozásához. 1240-ben a tatárok - útban Magyarország felé - végérvényesen legyőzték a Havasalföld, Moldva és Moldávia területén letelepedett kunokat.

- A csángó nép besenyő-magyar eredete

Olyan feltevést is találhatunk, mely a csángók besenyő-magyar eredetét próbálja bizonyítani. Eszerint csángók a IX. századi moldvai térségben is megtalálható besenyők népének - egy ősi büszke törzsnek - a maradványai. E szállásterületet azóta sohasem hagyták el, azonban a tatár pusztítások után annyira megfogyatkoztak, hogy a magyarok által ismert besenyő népnév háttérbe szorult, és annak egy népi változata, a csángó szilárdult meg. Az elmélet elsősorban a

csángó-besenyő név etimológiai hasonlóságával, ill. közös eredetével bizonyítja a két nép kapcsolatát. (A feltételezés egyébként bizonyíték lehetne a magyar honfoglalás teljes történetét átíró kettős honfoglalás, ill. valódi honegyesítés történetére, mégpedig abból a szempontból, hogy a magyar nemzet már a honfoglalás korában az őskeresztény vallást vallotta a magáénak. A csángók azért tudtak magyarként fennmaradni, mert ők az idetelepedésük idejében már szintén őskeresztény vallásúak voltak.) Bálint András helytörténészünk így ír: „A XI. században a magyar királyok a rokon török származású besenyőket telepítették le a határ védelmére. Ezt bizonyítják a Barca, Tölcs, Tömös, Zajzon, Tatrang és Brassó patakok besenyő nevei, és mivel ezek (a besenyők) csekély számuknál fogva a határ védelmére elégtelennek bizonyultak, magyar és székely tömegeket rendeltek ide. A barcasági síkságra telepített besenyő, magyar és székely nép összetételéből eredt a csángó magyar.”

- A csángó nép román eredete

Az utóbbi évtizedekben keményen harcoltak a románok azért, hogy bebizonyítsák: a Moldvában élő csángók nem magyarok, hanem románok. Dumitru Martinas közismert elmélete szerint a csángók a katolikus egyház által sikertelenül elmagyarosított erdélyi románok voltak. Martinas állításai azonban többnyire tudománytalanok, nem támaszthatók alá forrásokkal. Még a komolyabb román kutatók sem ismerik el hitelesnek az elméletét. A Martinas-féle teória a csángó dialektus nyelvi jellegzetességeit vizsgálva próbálja bizonyítani a csángók román eredetét. Ezek a jellegzetességek állítólag az erdélyi románságnál is megtalálhatóak, de a moldvai románok nyelvéből hiányoznak. Az elmélet csupán néhány - nem magyar eredetre utaló - nyelvi adatra támaszkodik; az északi és déli csángók az „s” hangot is „sz”-nek ejtik, a „zs” hangot pedig „u”-nak (Dumitru egy Mircea Borcila nevű nyelvész tanulmányában a „z”-t „véletlenül” „u”-nak olvasta). Nem igaz azonban, hogy a magyar nyelvjárásban ez ismeretlen jelenség. Az ómagyar korban kétféle magyar nyelvjárás, egy s-ező és egy sz-ező is létezett.

- A csángók eredetének bizonyított története

A moldvai területek népességének mára kialakult összetétele több száz év eredménye. Forgassuk vissza a történelemlapok lapjait a XIII. század legelejére, II. Endre koráig. A XI. század közepén a kunok benyomultak a Kárpátok közé és elfoglalták a későbbi Moldva,

Havasalföld és Erdély egy részét. 1068-ban László magyar herceg a Beszterce-Naszód megyei Kerlésnél vereséget mért a kunokra, és visszaszorította őket Erdély területéről. Az 1205-től uralkodó II. Endre azonban továbbra is veszélyeztetve látta az ország határait a sűrűn megújuló kun támadásoktól. A király az erős, állandó határvédelem érdekében a Német Lovagrend gyakorlott, jól szervezett csapatait telepítette a Barcaság szomszédságában lévő Kárpátok lejtőire. Cserében a Lovagrend a kiváltságok egész sorát kapta: pl. várépítési jog, adómentesség, ingyenes sószállítás stb. Az új telepesek a hosszúra nyúló privilégiumi listákban a király gyöngeségét fedezték fel és egy Magyarországtól független német államot próbáltak létrehozni. A király erről tudomást szerzett, és tizennégy év múltán, 1225-ben kiűzte őket az országból s a már kiépitett német vonalakra magyarokat telepített. Ezek a magyarok a mai csángók ősei egyik ágon.

A német lovagrend

A csángók ősei tehát egy tervszerű telepítés eredményeként érkeztek Moldvába. Feladatuk a középkori Magyar Királyság keleti határainak ellenőrzése, védelme volt. Ez a határvonal a Szeret vonalánál húzódott, tehát a magyar etnikum középkori keletre húzódása nem állt meg a Kárpátoknál. A magyar királyok még a gyeplíniáson túl területeket is igyekeztek katonailag birtokolni, megfigyelőhelyeiket, őrségeiket, végváraikat a Dnyeszter és a Duna vonaláig tolva előre (Kilia, Dnyeszterfehérvár, Braila, Várhely). A magyarság főleg a Kárpátok szorosainak előterében álló folyó völgyeket, azaz a katonai-stratégiai szempontból kulcsfontossággal bíró helyeket szállta meg. A középkorban a moldvai magyar nyelvterület

Csángók

összefüggő zárt egységet képezett, és a mainál jóval nagyobb volt. A magyar falvak láncolata csak a későbbi pusztítások miatt szakadt meg, és így alakultak ki a mai csángó nyelvszigetek. Ezek két legjelentősebbike a már korábban is említett Románvásár környéki északi csángó és a Bákó környéki déli csángó nyelvsziget. A síkvidékre települt, elsődlegesen növénytermesztéssel foglalkozó, etnikailag és vallásilag homogén csángó falvak lakosai - noha később sokan eljobbágyosodtak - eredetileg szabadparasztek voltak, azaz a faluközösségek testületileg és közvetlenül, bojári közvetítés nélkül a vajdának adóztak. Feltételezhető, hogy a szabad moldvai román falvak

tőlük vettek át bizonyos gazdálkodási technikákat és jogszokásokat.

II. Endre célja továbbra is a kunokkal való jó szomszédsági viszony megteremtése volt. Ennek eszköze - a nyílt háborúskodás helyett - a kor sokszor békésebb módszere, a hittérítés maradt. A kunok azonban a misszióban a Német Lovagrend képviselőit sejtették és valamennyiüket legyilkolták. A második misszót már közelebb engedték magukhoz, sőt, vezetőjük családotul megkeresztelkedett. A megtérőben lévő pogányok között még maradhattak papok egy közepes létszámú, személyi védelmet garantáló katonai kísérettel. Ezt a katonaságot a csángók újabb gyökereinek tekinthetjük.

Kunország déli részén Károly Róbert, északi részén pedig fia, Nagy Lajos szervezett vajdaságot. Megalapították a térség első római katolikus püspökségét Szeret városában. A moldvai vajdaság eleinte szorosan függött a magyar államtól, később azonban sikerült elnyernie a vazallusi státust, ami nagyobb autonómiát biztosított számára. Ezt az állapotot a XVI. századi nagy török betörésekig, a Magyar Királyság mohácsi csatavesztést követő (1526) meggyengüléséig sikerült megőrizni.

A moldvai magyarság gyarapodásának egyik ismert fejezete a magyarországi husziták kitelepülése. A XV. század elején Husz János tett kísérletet a katolicizmus megreformálására. A huszita tanok villámgyorsan terjedtek Magyarországon is, azonban a magyar királyok kiűzték az mozgalom terjesztőit az országból. A prágai tanok az ott tanuló diákok révén terjedt el Magyarországon, elsősorban a Szerémség városaiban. 1439-ben Tamás és Bálint diákok híveikkel együtt Moldvába menekültek az eretnenség kiirtására kirendelt inkvizíció elől, a Duna melletti Kamonc városából. A Prút partján települtek le, ahol megalapították Husz városát. Ennek az eretnek közösségnek köszönhető az 1416 és 1441 között készült első magyar Biblia-fordítás, az ún. Huszita (vagy Tatrosi) Biblia. Eredetiben nem, de egykorú, illetve későbbi másolatai ismertek.

1520 után több protestáns szász és magyar is letelepedett Moldvában, akik a később, a XVII-XVIII. században a huszitákkal együtt rekatolizáltak. 1595 táján Petru Schiopu moldvai vajda megszámllálta a katolikusokat és több mint 47000 lelket talált. (A csángómagyar falvak lakói ma is erős katolikus hitük alapján különböztetik meg magukat a görögkeleti vallású románoktól.) A gazdasági, kereskedelmi, katonai-stratégiai szempontból kulcsfontosságú helyeken városok is alakultak, melyeknek lakossága magyar és részben német volt. Moldvában a városi élet, a kereskedelem a magyarok és a németek tevékenysége nyomán bontakozott ki a XIV-XV. században. A polgári fejlődés azonban a kedvezőtlen politikai-

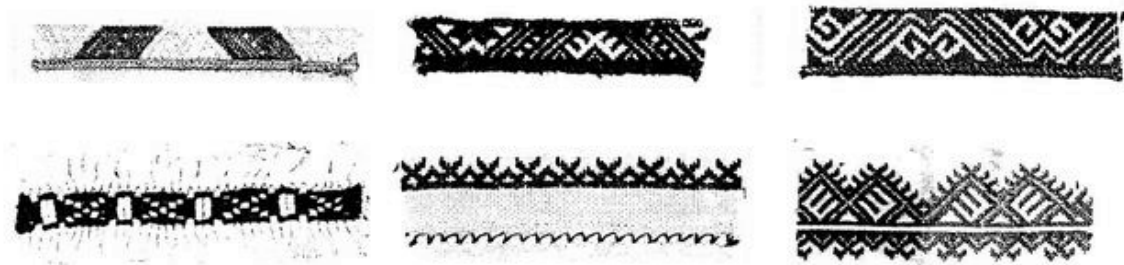
katonai viszonyok miatt már a XVI. század végén elakadt, és a XVIII. századi tatár-kozák hadjáratok következtében végleg felszámolódott. A mezővárosok jobbára magyar etnikumú iparos- és kereskedőnépessége a többségi románsághoz asszimilálódott.

A székelyek kiköltözésének legismertebb eseménye az ún. siculicidium, a madéfalvi vérengzést követő kibujdosás volt. Meg kell jegyezni, hogy ezt megelőzően is történtek kivándorlások a székelyek korábbi kiváltságainak csorbítói a sok helyütt erőszakos eszközökhöz folyamodó osztrák tisztek miatt. Mária Terézia utasítására 1762-ben indult meg az erdélyi határőrség szervezése. A székelyek hiába hivatkoztak Werbőczy István Hármaskönyvére, a Madéfalván gyülekező több száz fegyvertelen székely lemészárlása (1764. január 7.) után tömegesen menekültek a szomszédos Moldvába. Velük tartott a Gegő által is említett Zöld Péter (csíkszentléleki plébános) is. A főleg Csík- és Gyergyószékből származó székelyek évekig bujdosóként éltek Moldvában, míg az 1770-es években a Moldvától északra fekvő Bukovinában nagy részüket letelepítette a kormányzat. Az öt bukónivai nagy falu, Istensegíts, Fogadjisten, Józseffalva, Hadikfalva és Andrásfalva népét érintette a betelepítési akció.

Identitás, kultúra és hagyomány

A moldvai csángó magyarok történetének, nyelvének, etnikai és vallási identitásának alakulása a múlt század óta foglalkoztatja a magyar tudósokat. Mivel ez a népcsoport napjainkig megőrizte az archaikus magyar népi kultúra számos értékét, a néprajzkutatók, nyelvészek, történészek, művelődéstörténészek nagy érdeklődéssel fordultak e tájegység felé.

Saját értelmiségi réteg hiányában nem alakult ki olyan ideológia, mely a múltra vonatkozó, szójhagyományban megőrzött történeti emlékeket magyar nemzettudattá formálta volna. A páratlanul gazdag és archaikus csángó folklórhagyomány magába foglalja az építkezés, lakásbelső, fazekasság, szöttek, varrottások, hímzések, öltözködés, gazdasági élet

Jellegzetes csángó minták

szokásait csak úgy, mint a szellemi folklór, a balladák, keservek, népdalok, halottsiratók, archaikus népi imádságok, ráolvasások, vallásos népénekek, mesék, mondák, proverbiumok, táncszók műfajait.

Csángó népviselet

A jellegzetes csángó férfi népviselet fontos eleme a lábhoz szorosan tapadó vászon-, vagy posztónadrág, fekete bakancs, cifrán hímzett, keskeny állógalléros, bő ujjú, ráncos ing, deréköv és a zsinóros, kis karimájú, fekete kalap, télen kucsma és díszes bunda, mellény. A nők öltözékének elmaradhatatlan darabjai a csipkés, mintás ing, a szöttes szoknya, a

gyöngysor, a virágos kendő, télen pedig a barnára festett irhabunda.

A mélyen hívő csángókat részben római katolikus vallásuk is megkülönbözteti a környéken élő ortodox románoktól. Ebből is láthatjuk, hogy az évszázadok során mennyire megőrizték identitásukat; nem tértek át, sőt, még a XIII. század után érkező betelepülők - például a katolicizmust megújítani kívánó husziták - sem gyakoroltak maradandó hatást az ott élőkre. Az idők során ők olvadtak be, s rekatolizálódtak. A csángó magyarság vallásában számos pogány eredetű hagyomány fellelhető, így egy egészen különleges képet kaphatunk hitvilágukról. Ilyen szokás például a húsvét előestéjén tartott tűzszentelés (ekkor a mise végén gyertyát gyújtanak, és háromszor megkerülik a templomot), vagy az olyan népi hagyományok, mint a gyerekek húsvéti kolindálása (éneklése), a magyar regölésnek megfelelő újévi hejgetés (néhány faluban urálás), de az évről évre egyre nagyobb érdeklődéssel figyelt csíksomlyói búcsújárás is. Az országhatáron kívül maradt magyarság összetartását segítő ünnepen nemcsak a csángók, hanem az erdélyi székelyek is Csíksomlyóra zarándokolnak. A hagyomány szerint a búcsújárók ének- és imaszóval várják vasárnap hajnalban a nap feljöttét, s hitük szerint a fölkelő napban a Szentlélek képét látják galambként röpködni. A Kis-Somlyón található Salvator (népiesen Silator) kápolna körül ünneplő, napba néző csángók másik érdekes hagyománya a Jézus ujjairól elnevezett virág gyűjtése is. A növénynek, illetve az abból készített teának gyógyító erőt tulajdonítanak.

Napbanézés

A népi emlékezet igen archaikus történeti hagyományt őrzött meg a csángó múlttal kapcsolatban. A legrégebb emlékek Attilára, a hunok királyára vonatkoznak, melyek Attilát mint pogány hódítót, a kereszténység ellenségét mutatják be. A néphagyományban élő Szent István-kép ellenben teljesen pozitív: egyik történeti énekben az ellenség ellen seregeit összegyűjtő szent lovagkirály, egy másik középkori himnuszban pedig a betegeket csodálatosan gyógyító, országát az égben is védelmező Szent István jelenik meg. Az országalapító magyar király több csángó templomnak (Kickófalva, Pusztina, Magyarfalu, Szőlőhegy) is védőszentje volt, de ma már csak Pusztinának van Szent István tiszteletére szentelt temploma. Vizántea falu védelmezőjéhez, Szent László személyéhez a déli csángók körében a farsang eredetmondája kapcsolódik: eszerint a katolikusok körében azért kezdődik hamvazószerdán a nagyböjt, mert a győztes csatából vasárnap hazatérő Szent László megkérte

Petrás Mária: „Csángó Madonna”

a püspökeket, hogy a győzelem megünneplésére még néhány napot mulathasson a királynéval és a főurakkal. A szűkebb körben elterjedt, a Kárpát-medencén belül is ismert Mátyás-mondák (pl. Mátyás király és a kolozsvári bíró) minden bizonnyal a madéfalvi veszedelem idején idemenekült székelyek révén kerültek Moldvába. Egy ugyancsak igen régi monda szerint az egyik Bákó melletti falu mezején a földben rejtőző Mária-szobor hollétét egy csodálatos liliom mutatta meg egy arra járó csángó kislánynak. Az így megtalált szobrot egy Barát nevű csángó faluban a ferences templom főoltárára helyezték, ahonnan később magyar katonák menekítették Csíksomlyóra a tatárok elől. Tehát a csíksomlyói csodatevő Mária szobra moldvából származik, ezzel magyarázható a csángók ragaszkodása a csíksomlyói Szűzanyához.

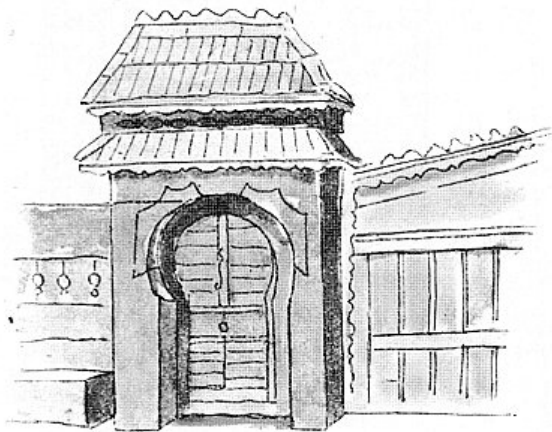
A csángók jelene

1992-ben a moldvai csángóságnak csak elenyésző része vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Ennek okát egyfelől az összeírás manipulatív, erősen torzító jellegében, másfelől a csángó identitástudat sajátosságaiban kereshetjük. A csángók tudatában a folklór, a népi kultúra, valamint a kommunikatív célokat szolgáló nyelv nem számít közösségformáló

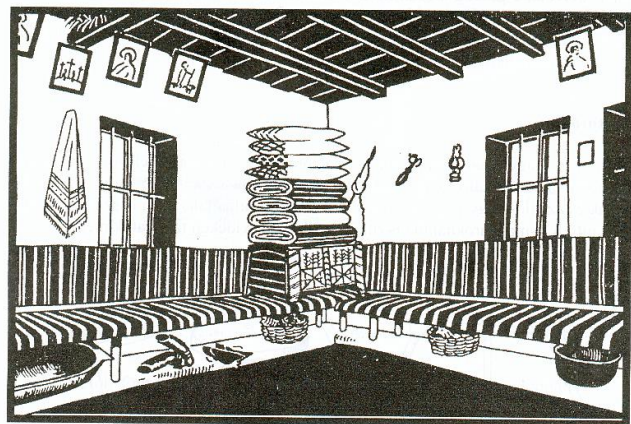
értéknek. A mintegy százezer fős katolikus lakosság jelentős része nyelvileg teljesen elrománosodott, a magyarul is beszélő csángók számát ma körülbelül 62 000 főben állapíthatjuk meg. A Kárpátok karéján belül élő magyarok által szinte már elfeledett szavakat, nyelvtani szerkezeteket használnak. Beszédüket, imádságaikat, dalaikat hallgatva középkori kódexeink hangulatát idéző nyelvezetüket, kifejezéseik szépségét csodálhatjuk meg.

Ma a moldvai csángóság politikai érdekvédelmi szervezetét, a Csángó Magyarok Szövetségét a szülőföldjükről elszármazott csángók Sepsiszentgyörgyön működtetik, ahol 1990 óta a Moldvai Magyarság (1992-ig: Csángó Újság) című kétnyelvű havilapot is kiadják. Az évente Budapesten megrendezett Csángó Bál nemcsak bemutatja az számunkra talán teljesen ismeretlen rokonaink kultúráját, hanem az egymástól távol élő magyarok kapcsolatát is erősíti.

A moldvai csángó magyarok néprajza, nyelve, énekei felbecsülhetetlen kultúrtörténeti kincs számunkra. Etnikai elszigeteltségük következtében évszázados hagyományokat őriztek meg, olyan emlékeket és szokásokat, amelyek a Kárpát-medencén belül élő magyaroknál már nem, vagy csak töredékesen léteznek. A csángók tehát még ma is teljesítik feladatukat. A középkorban a keleti határ védői voltak, ma pedig a több száz éves hagyomány őrzői.

Csángó kapu

Hagyományos csángó ház belső szobája

Forrás

Csoma Gergely: Moldvai csángó magyarok (Corvina kiadó, Békéscsaba, 1988.)

<http://hungaria.org/hal/hungary/index.php?halid=14&menuid=365> - **Tánczos Vilmos írása**

<http://www.hunpress.hu/php/hunpress.php?mnuid=52> - **Begai Erzsébet írása**

http://www.hhrf.org/csangotukor/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=26 - **Tampu Ferenc írása**

<http://web.tvnetwork.hu/~taara/csango.html> - **Tácsi István írása**

<http://www.antalmuzeum.extra.hu/ir-05.htm> - **Antalné Tankó Mária írása**

http://csango.hu/index_kika2.html - **Halász Péter összeállítása**

http://www.hetfalu.ro/lapok/02_h.html - **Kovács Lehel István írása**

<http://hungaria.org/ahm/index.php?projectid=4&menuid=182> - **Zagyva Natália írása**

<http://dataserver.hu/rendezveny/csangofesztival/csangofesztival.php?mod=csangokrol&am=2>

<http://www.hi.is/~maurizio/csango/englishnew.htm>

A borítón **Antal Imre**, csángó képzőművész munkája látható. A kép címe: „Az élet fája”